

IŠ UŽSIENIO TERMINOLOGIJOS

Regina KVAŠYTĖ
Latvių kalbos institutas, Ryga

SINONIMAI LATVIŲ KALBOS TERMINŲ ŽODYNUOSE

Įvairių kalbų terminologijos teorijoje keliamas reikalavimas, kad terminai būtų vienareikšmiai bei neturėtų sinonimų, terminologijos praktikoje sunkiai igyvendinamas. Tai pasakytina apie daugelį kalbų. Pradiniame mokslo sričių terminijos formavimosi etape sinonimija yra neišvengiamas reiškinys, nes ne tik terminai, bet ir pačios sąvokos bei jų apimtys dar néra pakankamai aiškios. Sinonimiškų terminų buvimą (atsiradimą) dažniausiai lemia daugybė veiksnių: „a) noras daug racionaliau negu iki šiolei pavadinti sąvoką; b) naujo termino sudarymas nepaisant jau esamų pavadinimų; c) įvairių terminologijos mokyklų ar krypčių savų terminų siūlymas; d) kalbinės interferencijos padariniai ir pan.“¹ Sinonimų atsiranda ir dėl objektyvių (galimi kalbiniai modeliai, sąvokų pokyčiai), ir dėl subjektyvių (terminologo asmenybė, jo kalbinis nuovokumas, mažesnio ar didesnio specialistų būrio požiūris ir pan.) priežasčių. Neretai vieno ar kito sinonimo pasirinkimą lemia tik tam tikro kolektyvo susitarimo, t.y. konvencinės normos. Sinonimų išvengti nepavyks ta ir latvių kalbos terminijoje, jų aptinkama įvairių sričių terminų tekstuose bei žodynuose. Pasirinkus su ekonomika, finansais, verslu susijusių sričių terminų žodynus (visi šių gretutinių sričių terminai salygiškai vadinami dalykiniais terminais), nagrinėjamas sinonimų pateikimas bei jų pokyčiai įvairiu laiku išleistuose latvių kalbos terminų žodynuose nuo pat norminių terminijos rinkinių leidimo pradžios.

¹ Kaulakienė A. Fizikos ir technikos terminų sinonimijos vertinimas // *Lietuvų kalbotyros klausimai: Kalbos normalizacijos klausimai*. Vilnius, 1991. T. 31. P. 53.

Pirmasis moksliniai pagrindais parengtas latvių kalbos mokslinės terminijos žodynas² išleistas 1922 metais. Įkūrus Latvijos Respubliką 1918 metais pasidarė būtina plėtoti nacionalinį mokslą bei kultūrą, todėl 1919 metais Švietimo ministerijos iniciatyva buvo įsteigta Terminologijos komisija, kurios užduotis – kurti vienodą termininę. Komisijos veikloje dalyvavo ir žymūs latvių kalbininkai Janis Endzelynas (Jānis Endzelīns), Pēteris Šmitas (Pēteris Šmits), Ernestas Blesē (Ernests Blese), Jēkabas Dravniekas (Jēkabs Dravnieks). Žodynas yra šios komisijos darbo rezultatų apibendrinimas – jame sukaupti latvių terminai bei jų atitikmenys rusų ir vokiečių kalbomis, apimantys 19 sričių: kalbotyra; filosofija; muzika; tapyba, skulptūra ir statyba; gamtos mokslai; miškininkystė; chemija ir chemijos technologija; matematika; geometrija ir piešimas; fizika; mechanika; mašinos ir metalų apdirbimas; statyba; elektra ir elektrotechnika; kariniai mokslai; jūreivystė; knygų pramonė, taip pat tyrinėjimų objekta atitinkantys liaudies ūkio bei finansų ir teisės terminai. 1921 metų balandžio mėnesį Terminologijos komisijos veikla nutrūko dėl biudžeto lėšų stygiaus. Daug liko nebaigtų darbų, tačiau ir nuveikta nemažai. Finansų ir ūkio bei teisės terminų skyriai laikomi geriausiai parengtais, jų apimtis taip pat solidi (31 puslapis iš 162 visų žodyno puslapių – iš viso 1346 terminai).³ Kadangi tuometinė Terminologijos komisija priklausė Švietimo ministerijai, to laikotarpio latvių terminijos tvarkybos eiga atispindėjo Švietimo ministerijos leidžiamame ménraštyje⁴, kur visuotiniam aptarimui buvo skelbiami īvairūs pasiūlymai, tarp jų nemažai sinonimiškų tam tikros srities terminų, bei laukama atsiliepimų.

XX a. pirmojoje pusėje išleisti keli latvių terminų žodynai, ir vi suose aptinkama īvairių sinonimiškų terminų – dalis jų išliko kaip sinonimai iki šiol, kiti ilgainiui išnyko arba išsiskyrė jų reikšmės. Si-

² *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*. Rīgā, 1922 (toliau tekste ZTV).

³ Blīkena A. 1922 gada „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca“ mūsdienu skatījumā // *Nacionālā terminoloģija: vēsture, tagadne un perspektīvas: Referātu tēzes*. Rīgā, 1996. Lpp. 37.

⁴ *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (toliau tekste IMM).

nonimai atspindi kiekvienos mokslo srities terminijos raidą, tačiau tik praktinis terminų vartojimas padeda atsirinkti tinkamiausią. „Sinonimija terminologijos praktikoje liudija, kad atitinkamos srities terminų (dažniausiai ir sąvokų) sistema dar nėra nusistovėjusi, ji dar kuriama ir terminologizacijos procesas tęsiasi. Moksliniai pagrindais sudarytoms terminų sistemoms sinonimija nebūdinga, nes jos kiek galima stengiamasi išvengti jau juos rengiant“.⁵ Šis procesas atsispindi ir terminografijos šaltiniuose, kai įvairiu laiku išleistuose vienos ir tos pačios srities terminų žodynuose aptinkami skirtini tam tikros sąvokos pavadinimai bei jų apibrėžimai. Juos lemia pastangos ieškoti racionaliausių bei patogiausių pavadinimų naujai ar pasikeitusiai sąvokai. Dažnai norminis terminas įsigali ir įsitvirtina iš kelių sinonimų ar variantų. Tai pasakytina ir apie standartizuotos terminijos kūrimosi procesą.

Dalykinė terminija šiuo atžvilgiu ypač išsiskiria, nes būtent jos vartojimo srityse įvairiai laikotarpiais vyko (ir pastaruoju metu tebevyksta) daug pokyčių, todėl sinonimų vartojama žymiai daugiau. Kadangi daugelis naujų reiškinį bei jų pavadinimų ateina iš užsienio, vis dažniau terminologai susiduria su savos kalbos ir tarptautinių terminų sinonimijos atvejais arba absoliučiaja sinonimija. Tai bene populariausia terminologijoje sinonimijos forma, tik tokį sinonimų pateikimo būdai įvairiuose žodynuose būna skirtini. Dažniausiai pirmas minimas svetimos kilmės terminas, o greta atskirtas kabileliu jo latviškas sinonimas /pastaruoju metu terminų žodynuose laikomasi bendro principio – pirmoje vietoje minimas plačiau vartotinas terminas, nesvarbu, kokios jis kilmės, tačiau sunku pasakyti, ar šis principas galiojo ir rengiant ankstesnius terminų žodynus/: *protests, iebildums „prieštaravimas“*⁶ (IMM 1920, IX);⁷ *reklamacija, iebildums „prieštaravimas“* (IMM 1921, IV; ZTV 30); *kompensacija, atlīdzināšana „at/si/lyginimas“* (IMM 1921, IX); *referents*,

⁵ Skujinė V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīgā, 1993. Lpp. 49.

⁶ Latviško termino vertimas į lietuvių kalbą apytikris, tai gali nebūti terminas.

⁷ Skliausteliuose po atitinkamos santrumpos minimi metai bei leidinio numeris (romēniškais skaitmenimis) arba puslapis (arabiškais skaitmenimis).

priekšācēlējs „pristatytojas“ (IMM 1920, II) /plg. latviškas sinonimas – žodžių junginys *priekšā cēlējs* (ZTV 4); *paritate, vienvērtē*, „vienavertiškumas“ (IMM 1920, XI; ZTV 22) /tiek tarptautinis, tiek latviškas gimininis terminas īeina ir ī rūšinio termino sudētī – *naudas paritate, naudas vienvērtē* „pinigų vienavertiškumas“ (ZTV 16); *maklers, starpnieks* „tarpininkas“ (VLT 22)⁸ /vok. *Makler*; *cirkulārs, apkārtraksts* „aplinkkraštis“ (VLT 34); *akreditīvs, pilnvara* „īgaliojimas“ (VLT); *konfiskacija, atjemšana* „atēmimas“ (VLT); *rabats, atlāids* „nuolaida“ (IMM 1920, XI; ZTV 31); *memorands, ielādze* „atmintinē“ (ZTV 16). Būtina taip pat paminēti, jog terminu žodynuose atsispindi ir savo laiko rašybos normos – dabar remiantis dabartinēs latvių kalbos normomis kai kurie tarptautiniai (o kartais ir latviški) terminai rašomi kitaip. Ypač dažnai keitēsi tarptautinių žodžių rašybos reikalavimai latvių kalba.⁹

Aptinkama ir atvirkščiai pateiktų terminų – pirmas minimas latviškas terminas, po to jam sinonimiškas tarptautinis: *izredze* „perspektīva“, *vakance* (VLT 31); *lietpratis* „žinovas, išmanantis reikalā“, *eksperts* (ZTV 6) (plg. *eksperts, lietpratējs* VLT); *pārvede* „pervedimas“, *indosaments* (VLT) /prieš tai išleistame žodyne tarptautinio termino nebuvo – plg. *pārvedu uzraksts, pārvede* „pervedimo užrašas, pervedimas“ (ZTV 22)/; *pirmteksts, originals* „pirmnis tekstas“ (ZTV 5) /rus. *podlinnik*/; *piemaksa* „priemoka“, *adžio* (VLT) ir pan.

Tokia absolučioji tarptautinių bei latvišķu terminu sinonimija yra pagrīsta. Tačiau neretai norima jos išvengti: „visuotinē absolučiųjū sinonimū vengimo tendencija, nors ir apribota ... reiškiasi dvejopai: 1) tokij porū semantine diferenciacija; 2) visišku skolinio išstūmimu iš kalbos sistemos“.¹⁰ Gali atsirasti terminijai nepageidautinu reiškinu, pavyzdžiu, savosios kalbos bei tarptautinio termino neek-

⁸ Dravnieks E. *Vācu-latviešu tirdznieciskā terminoloģija*. Rīgā, 1935. Lpp. 35 (toliau tekste VLT).

⁹ Pabrauktos dabartinēs latvių kalbos rašybos neatitinkančios raidēs – dabar tai dažniausiai ilgosios balsēs.

¹⁰ Klimavičius J. Tarptautinių ir lietuvišķu terminų sinonimija terminografijoje // *Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminologija*. Vilnius, 1975. T. 16. P. 92.

vivalentišumas. Neretai žodynuose pateikiami vienam tarptautiniam terminui sinonimiški skirtingi latviški terminai arba vienas latviškas terminas turi skirtingus tarptautinius sinonimus, pavyzdžiui, prieš tai minėti pavyzdžiai *reklamacija*, *iebildums* ir *protests*, *iebildums*. Panašūs santykiai pasireiškia ir kitais atvejais: *galvojums* „laidavimas“, *garantija* (VLT) /vok. *Garantie*/ ir *drošības nauda* „piniginis užstatas“, *galvojums* (VLT) /vok. *Kaution*/. Kai kuriuose terminų žodynuose fiksuoti ir pagal formą skirtingi tarptautinio termino *kalkulācija* latviški atitikmenys: vienažodis terminas – priesaginis vedytis *aplēsums* „apskaičiavimas“ /ZTV tarptautinis terminas – *kalkulācija* (16) – plg. vok. *Kalkulation*, *Berechnung*/ ir dvižodis rūšinis terminas, iš kurio sudėtį jeina galūnės vedinys *aplēse*: *kalkulācija*, *iepriekšēja aplēse* „išankstinis apskaičiavimas“ (VLT). Kitados J. Endzelynas priešinosi nelatviškam skolinui iš vokiečių kalbos *rēkins* ir siūlė vietoje jo vartoti būtent senajį baltizmą *lēse*¹¹. Tai atispindėjo ir terminų žodynuose – *lēse* (*rēkins*) (IMM 1920, IX; ZTV 34), vis dėlto dabartinėje kalboje įsigalėjo *rēkins* ir jo vediniai, nors *lēse* retkarčiai pavartojamas ir kai kuriuose oficialiuose, pavyzdžiui, įstatymų tekstuose – skyriaus pavadinimas „Nodokļa aplēse un maksāšanas kārtība“ „Mokesčio apskaičiavimas ir mokējimo tvarka“¹².

Gali pasikeisti santykiai tarp sinonimų poros elementų – vieni jų išnyksta, kiti iغاuna diferencijuotą reikšmę arba determinologizujasi. Ypač akivaizdžiai tai matyti nagrinėjant terminų *imports* bei *exports* pokyčius. Abu jie nuo pat pradžių turėjo latviškus atitikmenis *ievedums* „ivežimas“ bei *izvedums* „išvežimas“, kurie žodynuose pateikiami tiek kaip rūšiniai terminai, tiek kaip sudėtinių gimininių terminų sandai arba kaip sudurtinių terminų dėmenys: *izvedtirdzniecība* „išvežamoji prekyba“, *eksports* (VLT) /vok. *Ausfuhrhandel*/; *ievedtirdzniecība* „išežamoji prekyba“, *importtirdzniecība* (VLT 17) /vok. *Importhandel*. Žodyne taip pat fiksuoti veikėjų pavadinimai *ekspor ters*, *izvedējs* „išežējas“ (VLT 13) /vok. *Exporteur*/; *importiers*, *ie vedējs* „ivežējas“ (VLT 17) /vok. *Importeur*. Tačiau vėliau terminų

¹¹ *Valodas prakses jautājumi* / red. J. Endzelīns. Sakārt. P. Ozoliņš. Rīgā, 1935.

¹² Par uzņēmuma ienākumu nodokli // *Diena*. – 1995, kovo 8.

žodynuose šie latviški atitikmenys jau pasirodo tik kaip paaiškinimai skliausteliuose – plg. *eksports* (*arī izvedums*) (ETV 72)¹³; *eksports* (*izvedums*) (ETSV 77)¹⁴; *imports* (*ievedums*) (ETSV 90) /1975 metų žodyne termino *imports* néra – tik du terminai, kurių sudėtyje yra démuo *import-*: *importmuita* „importo muitas“ bei *importprece* „importo preké“ (ETV 95)/. Pastaruoju metu démenys *ieved-* bei *izved-* išlikž tik sudurtiniuose terminuose *ievedmuita* „išežimo muitas“ (ELDO 237) ir *izvedmuita* „išežimo muitas“ (ELDO 237) bei sudétiniuose terminuose, kur jie atlieka pažyminio funkcijas. Kaip teigia latvių leksikologė A. Laua, kartais tarptautiniai žodžiai turi terminų reikšmę, o jų latviški atitikmenys néra terminai, ir nurodo būtent šiuos terminus.¹⁵

Taip pat dažnai greta vienažodžio tarptautinio termino terminų žodynuose pateikiamas sudétinis terminas, kurio sudėtyje yra tiek latviškas, tiek tarptautinis démuo: *testators*, *testamenta taisītājs* „testamento darytojas“ (IMM 1920, II); *trasants*, *vekseļa devējs* „vekselio davéjas“ (IMM 1920, XI; ZTV 35); *trasats*, *vekseļa maksātājs* „vekselio mokētojas“ (IMM 1920, XI); *skonts*, *konta atlāids* „sāskaitos nuolaida“ (IMM 1920, XI) /atsispindi ir gramatinis pokytis – dabartinėje kalboje vietoje termino *atlāids* (žr. taip pat *rabats*, *atlāids*) vartojama moteriškosios giminės forma *atlaide/*; *kurtaža*, *maklera atlīdzība* „maklerio atlyginimas“ (ZTV 15) /prieš tai ménraštyje latviškas atitikmuo pateiktas skliausteliuose – *kurtaža* (*māklera atlīdzība*) (IMM 1920, XI)/; *obligācija*, *kīlu zīme* „iķeitimo raštas“ (IMM 1920, IX); *adopcija*, *pieņemšana bērna vietā* „priēmimas vai ko vietoje“ (IMM 1921, IV) /vienazodži tarptautinį terminą rekomenduojama pakeisti trižodžiu sudétiniu latvišku sinonimu (vėliau žodyne tarptautiniai terminai dvejopai: *adopcija* (ZTV 6) ir *adoptēšana* (sulatvinta forma su priesaga -šana), *pieņemšana bērna vietā* (ZTV 7)/; *averss*, *monētas priekšpuse* „monetas priekinė pusė“

¹³ *Ekonomikas terminu vārdnīca*. (Sēr. Terminoloģija. Nr. 11.). Rīgā, 1975 (toliau tekste ETV).

¹⁴ *Ekonomikas terminu skaidrojošā vārdnīca* (red. prof. A. Moisejeva). Rīgā, 1981 (toliau tekste ETSV).

¹⁵ Laua A. *Latviešu leksikološija*. Rīgā, 1980. Lpp. 200.

(ZTV 7); *revers_s*, *monētas mugurpuſe* „monetas užpakalinė pusė“ (ZTV 30) – tarptautiniame termine gali būti spausdinimo klaida – dabartinėje kalboje *reverss* /vėliau *reverss* (*monētas mugurpuſe*) (JTV 142)¹⁶. Dar būtina paminėti, jog sinonimai padeda perteikti kelias šio tarptautinio termino reikšmes, kurios siejamos su lot. *reversus* „nukreiptas atgal, grąžintas“¹⁷ ir atispindi dabartinės latvių kalbos žodyne – iš viso jų minėta penkios – „2. Prekybos teisėse – įsipareigojimas, pažadas, kuris pasirašomas, kai kas nors užstatom. 3. Garantinis raštas, kurį krovinio siuntėjas išduoda laivo kapitonui“ (LLVV 634)¹⁸ – plg. *garantijas vēstule* „garantinis laiškas“, *reverss* (TSV 4, 497).¹⁹ Dabartinės latvių kalbos dalykiniai terminų žodyne tarptautinis terminas fiksotas tik viena reikšme, o latviškas žodžių junginys pateiktas skliausteliuose kaip paaiškinimas (kitu šriftu – žodyne kursyvu) – *reverss* (monetas mugurpuſe) (ELDO 353).²⁰

Sinonimija pastebima tiek tarp vienažodžių terminų, tiek tarp sudėtinų terminų dėmenų. Šiuo atveju sinonimų gali turėti bet kuris sudėtinio termino dėmuo – tiek giminiinis terminas, tiek rūšinio termino pažymyns – dažniausiai daiktavardžio kilmininkas, rečiau dalyvis ar būdvardis: *tranzīta*, *caurvedu muita*, „pravežimo muitas“ (IMM 1920, XI); *prioritātes*, *priekšrocības akcijas*, „pirmenybės akcijos“ (ZTV 27); *komisijas* (*starpniecības*) *darījums*, „tarpininkavimo sandoris“ (ZTV 14); *galvota* (*garantēta*) *akcija*, „laiduota akcija“ (IMM 1920, IX); *galvota* (*garanteta*) *obligacija* (ZTV 19). Tokie sinonimiški dėmenys pateikiami skliausteliuose arba po kablelio, nekartojant giminiinio termino. Su keliais latviškais dėmenimis rūšinį terminą gali sudaryti ir tarptautinis terminas, ir senas skolinys ar latviškas žodis, pvz.: *atvieglots* (*priekšrocības*) *tarifs*, „lengvatinis (pirmenybės) tarifas“ (JTV 22), *sakārīgas*, *atkarīgas cenas*, „priklasomos, susie-

¹⁶ Juridisko terminu vārdnīca. Rīgā, 1942 (toliau tekste JTV).

¹⁷ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1969. P. 661.

¹⁸ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Rīgā , 1987. Sēj. 6(2) (toliau tekste LLVV).

¹⁹ Tautsaimniecības vārdnīca. Rīgā. 1943–1944 (toliau tekste TSV).

²⁰ Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas termini. Rīgā, 1995 (toliau tekste ELDO).

tos kainos“ (ZTV 12); *iepriekšēja kontrole (revīzija)* „išankstinė kontrolė“ (ZTV 25) ir pan.

Skliausteliuose po tarptautinio termino pateiktas latviškas atitikmuo suvokiamas ir kaip sinonimiškas terminas *dublikats* (*divotnis*) „dvigubas“ (ZTV 12); *taksātors* (*novērtētājs*) „ivertintojas“ (JTV 159); *magnāts* (*lielmanis*) „didžiūnas“ (JTV 92), ir kaip paaiškinimas, ypač jeigu tai yra keliažodis junginys: *koncesija* (*tirgošanas atļauja*) „prekybos leidimas“ (IMM 1920, XI; ZTV 15); *remedijs* (*pielaižamā starpība*) „leistinas skirtumas“ (IMM 1920, XI) /plg. vēliau *remedijs*, *pielaižamā starpība* (ZTV 30)/; *majorats* (*mantojums pēc pirmdzimtības*) „paveldējimas pagal pirmgimystē“ (IMM 1920, XI); *embargo* (*apkīlāšana, aizliegums*) „aprašymas, draudimas“ (ETV 78). Rečiau pirmoje vietoje pateikiamas latviškas terminas, o skliausteliuose tarptautinis jo atitikmuo: *pirmtiesība* (*prioritāte*) „pirmenybēs teisē“ (JTV 133); *pirmraksts* (*origināls*) „pirminis raštas“ (JTV 133) /plg. *pirmteksts, oriģināls* (ZTV 5)/; *piekriība* (*kompetence*) „priklausymas“ (JTV 128) /vok. *Zuständigkeit, Kompetenz*; rus. *podsvodnostj, vedomstvo/*; *drošības skapītis* (*arī a. seifs*) „saugumo spintelē“ (TSV 370).

Rečiau sinonimiški terminai žodynuose susieti jungtuku *jeb „arba“* – tai liudija, jog jų reikšmės sutampa, nes latvių kalboje šis jungtukas jungia visiškai tapačių reikšmių žodžius: *klienta jeb pienāksnieka iraidība* „kliento buvimas“ (IMM 1921, IX) /rus. *naličnostj po sčetu klienta* – vēliau žodyne be jungtuko: *klienta, pienāksnieka iraidība* (ZTV 17)/; *formulāri jeb veidlapas „blankai“* (TSV 4, 497); *grāmatvešana jeb grāmatu vešana* (*arī grāmatošana vai iegrāmatošana*) „knygų vedimas“ (TSV 4, 542). Vēliau latvių kalbos terminu žodynuose to nepastebēta, dažniausiai naudojamasi nuoroda *skat. / žr./: tālrunis sk. telefōns* (JTV 159) ir atitinkamai *telefons* (*tālrunis*) „tolkalbis“ (JTV 160). Dabartinės latvių kalbos vartosena rodo, kad latviškas terminas *tālrunis* (vertinys iš vok. *Fernsprecher*) yra gana populiarus, pavyzdžiui, īvairiuose laikraščiuose spausdinamuose oficialiuose skelbimuose bei kitur. Dabartinių dalykinijų terminų žodynuose jie lieka sinonimais: *tālrunis sk. telefons* (ELDO 407) ir *telefons, tālrunis* (ELDO 411).

Kartais kaip sinonimai žodynuose pateikiami ir keli latviški terminai. Tai gali būti tiek vienažodžiai, tiek sudėtiniai terminai, tačiau tokį atvejų nėra daug (gal kiek dažniau dabartinėje dalykinėje terminijoje): *aizbildnis*, *aizgādnis*, *pārvaldītājs* „globėjas, rūpintojas, valdovas“ (VLT) /vok. *Kurator*/; *atzinums* „išvada, nuomonė“, *atsauksme* „atsiliepimas“ (IMM 1921, VII) /dabartinėje kalboje šių terminų reikšmės diferencijuotos/; *iejūkums*, *iestrādāšanās* „i/si/dirbimas“ (ZTV 16); *piedāvājums*, *piesolijums* „pasiūla, pažadėjimas“ (ZTV 25); *dieninieks*, *dienas strādnieks*, *algādzis* „padienis darbininkas, padienininkas“ (ZTV 23) /*algādzis* – senas indoeuropiečių kilmės skoliniys²¹/; *pārvedu uzraksts*, *pārvede* „pervedimo užrašas“ (ZTV); *uzziņa* „informacija“, *norāde* „nuoroda“ (ZTV 6; 33) /diferencijuotos reikšmės dabartinėje terminijoje/; *galvotājs*, *galvinieks* „laiduotojas“ (VLT) /skirtingos latvių kalbos priesagos – ir *-tājs*, ir *-nieks* tinka veikėjų pavadinimams daryti/; *līgumdarbinieks*, *darbñēmis* „sutartinis darbuotojas, darbo émējas“ (ZTV 23); *vērtības krišanas*, *vērtības zudums* „vertēs kritimas, vertēs praradimas“ (TEV 134)²²; *ieilgšana*, *ievilcināšana* „užtrukimas, uždelsimas“ (TEV 40) /diferencijuotos reikšmės/; *strādājošie*, *strādātāji* „dirbantys“ (TEV 123); *naujas iztērēšana*, *naudas izdošana* „pinigų sunaudojimas, išleidimas“ (ELDO 164).

Ivairiu laiku išleistuose terminų žodynuose atsispindi ir kiti sinonimijos atvejai, pavyzdžiui, sudėtinės ir vienažodžių terminų sinonimija, ypač produktyvus terminų sudarymo būdas dabartinėje latvių kalboje: *muitnīca*, *muitas valde* „muitiné“ (IMM 1920, XI); *laika strādnieks*, *laikstrādnieks* „laiko darbininkas“ (TEV 123); *caurlaides spēja*, *caurlaidspēja* „pralaidumas“ (TEV 122); *īpatnējais svars* „lyginamasis svoris“ (ELDO 404); *saskarīgas piegādes*, *saskarpiegādes* „susijzs pristatymas“ (ELDO 309); *galarādītāji*, *galīgie rādītāji* „galutiniai rodikliai“ (ELDO 340) /sudurinis terminas ir sudėtinis dvižodis terminas, kurio sudėtyje yra pa-

²¹ Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīgā, 1992. Sēj. 1. Lpp. 66.

²² Tirdzniecības ekonomikas, organizācijas un pārvaldes termini. Rīgā, 1992 (toliau tekste TEV).

žyminys – būdvardis; *pilnvarotājs*, *pilnvaras devējs* „īgaliojantis, īgaliojimo davejas“ (ELDO 317). Sinonimiški gali būti elipsiniai terminai, kai praleidžiamas vienas dēmuo ir dėl to vienas terminas sutrumpėja: *gabaldarba strādnieks*, *gabalstrādnieks* „vienetinio /darbo/ darbininkas“ (TEV 123); *piespiests darba kavējums*, *pies piedu kavējums* „priverstinis /darbo/ praleidimas“ (ELDO 174).

Terminų žodynuose taip pat aptinkama ir su skirtingomis darybos priemonėmis padarytų darybinių sinonimų – dažniausiai tai latviškos kilmės (arba senų skolinių) priesaginiai bei galūniniai vediniai: *uzlēsums*, *uzlēse* „priskaičiavimas“ (ZTV 18); *piekļūšana*, *piekļuve* „priējimas“ (ELDO 309); *piedziņa*, *piedzišana* „išieškojimas“ (ELDO 308); *samaksas termiņš*, *maksāšanas termiņš* „mokējimo terminas“ (ELDO 414).

Domējimasis latvių dalykiniais terminais visais laikais buvo nemažas, o pastaruoju metu yra ypač didelis, todėl gana dažnai leidžiami šių sričių terminų žodynai – po pirmojo mokslinečių terminijos žodyno, išleisto 1922 metais, pasirodė jau apie 40 latvių kalbos terminų žodynų, ir jų vis daugėja. Tai žodynai, kuriuose pateikiami īvairių kalbų terminai (latvių, rusų, anglų, prancūzų, vokiečių) – dviejų, trijų ar daugiau kalbų deriniai. Jie gali būti skirtinges struktūros bei paskirties (vienos kalbos, dvikalbių, trikalbių ir pan. verčiamujų ir/ arba aiškinamujų), tačiau visuose galima aptikti sinominų – tiek pagrįstų, tiek nepagrįstų (ypač jeigu tie žodynai išleisti be Terminologijos komisijos pritarimo ar nesuderinti su komisijos nutarimais bei publikacijomis), todėl galima teigti, jog sinonimijos latvių kalbos dalykinėje (kaip ir kitų sričių) terminijoje išvengti kol kas nepavyksta.

Sutrumpinimai

a.	–	anglų kalba
lot.	–	lotynų kalba
plg.	–	palyginti
rus.	–	rusų kalba
sk. /žr./	–	skatit /žiūrēti/
vok.	–	vokiečių kalba

Literatūra

1. Blīnēna A. 1922 gada „Zinātniskās terminoloģijas vārdnica“ mūsdienu skatījumā // *Nacionālā terminoloģija: vēsture, tagadne un perspektīvas: Referātu tēzes*. Rīgā, 1996. Lpp. 37–38.
2. Dravnieks E. *Vācu-latviešu tirdznieciskā terminološija*. Rīgā, 1935.
3. *Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas termini*. Rīgā, 1995.
4. *Ekonomikas terminu vārdnīca*. (Sēr. *Terminoloģija*. Nr.11.). Rīgā, 1975.
5. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Rīgā, 1920–1921.
6. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīgā, 1942.
7. Kaulakienė A. Fizikos ir technikos terminu sinonimijos vertinimas // *Lietuvių kalbotyros klausimai: Kalbos normalizacijos klausimai*. Vilnius, 1991. T. 31. P. 51–56.
8. Klimavičius J. Tarptautinių ir lietuviškų terminu sinonimija terminografijs // *Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminoloģija*. Vilnius, 1975. T. 16. P. 91–123.
9. Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīgā, 1992. Sēj. 1–2.
10. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīgā, 1972–1996. Sēj. 1–8.
11. Laua A. *Latviešu leksikoloģija*. Rīgā, 1980.
12. Moisejevs A., Petrosjans K., Piļipenko N. *Ekonomikas terminu skaidrojošā vārdnīca* / red. prof. A. Moisejeva. Rīgā, 1981.
13. Skujīņa V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīgā, 1993.
14. *Tautsaimniecības vārdnīca*. Rīgā, 1943–1944. D. I–IV.
15. *Tirdzniecības ekonomikas organizācijas un pārvaldes terminu vārdnīca*. Rīgā, 1992.
16. *Valodas prakses jautājumi* / red. J. Endzelīns. Sakārt. P. Ozoliņš. Rīgā, 1935.
17. *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*. Rīgā, 1922.

SYNOMYS IN LATVIAN DICTIONARIES OF TERMS

Summary

It is difficult to implement in practice the theoretical requirement of monosemantics of terms. In the meantime, Latvian terminology has failed to avoid synonymy. This article deals with cases of synonymy in Latvian terminology of economics, finance and business. The first dictionary that included terms of those fields, was published in 1922. Until now about 40 such dictionaries were published.

Terminology of the above-mentioned fields has changed a lot in various periods; therefore its synonymy is abundant. One-word terms and complex terms could both have synonyms. Most frequent is the case of synonymy between Latvian and international words. In recent dictionaries the more frequently used synonym is given first. Sometimes it happens that various dictionaries present different

Latvian equivalents of the same international term. Synonymy of two Latvian terms is also noticeable. The relationship between components of synonymous couple changes – some of them disappear or acquire a different meaning. There are some cases of derivational synonyms.

Regina KVAŠYTÉ
Latviešu valodas institūts
Akademijas laukumā 1
LV-1050, Rīga

Gauta 2000 05 31